

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Københavnske dokumenter og breve

ARKIVUDSTILLING VED 800-ÅRS JUBILÆET · 1967

Københavnske dokumenter og breve

*Arkivudstillingen
ved
800-års jubilæet*

1967

Udstillingen er tilrettelagt af
Stadsarkivar, dr. Sigurd Jensen, overarkivar, dr. Henry Bruun og
landsarkivar, dr. Harald Jørgensen

Under medvirken af:

Overassistent Egil Skall (stadsarkivet)

Arkivar Jørgen Nybo Rasmussen og
konservator Niels Gärtig (rigsarkivet)

samt

Arkivar Andreas Jørgensen (landsarkivet)

Omslag: Valkendorfbogens bind (nr. 18)

Tryk: Andelsbogtrykkeriet i Odense

Anvendte forkortelser:

AAB: Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek.

LA: Landsarkivet for Sjælland m. m.

RA Rigsarkivet.

SA Stadsarkivet i København.

INDLEDNING

Der findes tre steder, hvor historikeren fortrinsvis må søge hen, hvis han vil arbejde med utrykt materiale til belysning af Københavns historie. Det første sted er stadsarkivet på Københavns rådhus, der opbevarer kommunalforvaltningens arkivalier. De ældste oplysninger om arkivet stammer fra 1563, og i den første periode synes skiftende borgmestre at have haft ansvaret for byens gamle dokumenter. Fra 1751 havde man en særlig arkivar, men arbejdet i arkivet var stadig kun deltidsarbejde. Først i 1817 oprettedes et særligt embede som rådstuearkivar, der siden 1868 har været beklædt af en historiker. Den pågældende embedsmand fører idag titel af stadsarkivar. Stadsarkivet har ansvaret for ca. 11.000 hylde-meter arkivalier, og en væsentlig del af samlingerne opbevares på Københavns rådhus.

Vigtige dokumenter til Københavns historie finder forskeren desuden i rigsarkivet, der har sine lokaler på Slotsholmen kun få skridt fra det sted, hvor Absalon opførte sin borg. Også rigsarkivet har en århundredlang historie. Institutionen kaldtes indtil 1889 gehejmearkivet og dets chef gehejmearkivaren. I henhold til arkivloven af 30. marts 1889 taler man om rigsarkivet og rigsarkivaren. I rigsarkivet findes den største samling af bevarede dokumenter fra middelalderen samt arkivalier, der er et resultat af de centrale statsmyndigheders virksomhed gennem tiderne. I rigsarkivets samlinger findes et stort og omfattende materiale, der belyser hovedstadens forhold til de øverste statsmyndigheder.

Det tredje sted, hvor historikeren kan søge hen, hvis han søger oplysning om byen og dens indvånere, er det sjællandske landsarkiv. Denne institution er forholdsvis ny. Den er oprettet i henhold til arkivloven af 30. marts 1889, og den begyndte sin virksomhed i sommeren 1893. I landsarkivet indgår først og fremmest afleveringer fra de lokale statsmyndigheder. For Københavns vedkommende vil det fortrinsvis sige afleveringer fra de københavnske doms- og politimyndigheder samt de kirkelige embedsmænd. I landsarkivet findes et rigt materiale om fortidens københavnere.

Da det i efteråret 1966 kom på tale, at der også burde indgå en arkivudstilling i de mange arrangementer i anledning af hovedstadens 800-års jubilæum, var det kun naturligt, at de tre ovennævnte institutioner i fællesskab påtog sig løsningen af

denne opgave. På vigtige områder supplerer deres samlinger hinanden, og den besøgende kan på udstillingen få et alsidigt indblik i de meget forskellige kildegrupper, som forskeren kan øse viden af. På udstillingen er fremlagt dokumenter, som ikke blot har stor videnskabelig interesse, men som også den almindelige udstillingsgæst kan have glæde af at betragte. Flere af de udstillede dokumenter er desuden illustreret gennem fremlægning af samtidige kort og tegninger, hvoraf enkelte stykker er indlånt fra det kongelige biblioteks og bymuseets righoldige billedsamlinger. Også Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv har stillet visse numre til disposition.

Det ældste dokument på udstillingen er dateret 1186 og rækker således tilbage til biskop Absalons dage. Ser man godt efter, kan man læse navnet *Havn*, betegnelsen på det lille bysamfund, som det var borgens opgave at beskytte. Herefter følger en række af byens privilegiebreve, der gav bysamfundets borgere mulighed for at udvikle den by, som med tiden skulle blive rigets hovedstad og residensby. Denne del af udstillingen afsluttes med de to love af 1840 og 1938, der sikrede den menige borger andel i bystyret. Inden for det gamle bysamfund spillede håndværkerlavene en betydningsfuld rolle, og en enkelt montre rummer et udvalg af de gamle lavsprotokoller..

Allerede inden udgangen af middelalderen havde købmændenes havn ved Sundet passeret alle andre danske købstæder i størrelse og indflydelse. Det skyldtes naturligvis byens centrale beliggenhed i det daværende danske rige. Byens valg til residensby og sæde for rigets centrale myndigheder måtte yderligere begunstige byens vækst, og indtil denne dag har bysamfundet ved Sundet fastholdt førerstillingen blandt danske købstæder. Inden for dens område er der gennem tiderne foregået begivenheder, som ikke blot har haft lokal interesse, men betydning for det samlede rige. I en række specialmontrer har man ønsket at illustrere sådanne „mindedage“, der i tid strækker sig fra reformationens indførelse i 1536 og til folkestrejken i 1944.

Arkivudstillingen i anledning af Københavns 800-års jubilæum vises i det sjællandske landsarkivs nye kombinerede foredrags- og udstillingssal, der blev indviet af kulturminister Bodil Koch 5. april 1967. De nye bygninger er tegnet af kgl. bygningsinspektør Nils Koppel, og et besøg på udstillingen giver udstillingsgæsterne lejlighed til også at få et indtryk af dette moderne bygningsværk.

1. 1186, 21. okt. Pave Urban III stadfæster den gave, som ærkebiskop Absalon har givet Roskilde bispestol, nemlig borgen Hafn med tilhørende omfattende jordegods. Den udslidte skrift er nu til dels ulæselig, men teksten kendes fra ældre afskrifter. I linie 8, lige til venstre for det lange hul, skimtes stednavnet Hafn, og i de følgende 3-4 linier nævnes seksten navne på byer og gårde (f. eks. Vanløse og Gentofte), hvoraf de fleste nu hører til Storkøbenhavn. Under brevet pavens blybulle, med paveseglens faste motiv, apostlene Peters og Paulus' hoveder. RA.
2. 1254, 13. marts. Jakob Erlandsens stadsret, rettere en overenskomst mellem Roskildebispens (den senere ærkebisp) og borgerne i „Køpmannæhafn“. Den latinske tekst er fuld af ordforkortelser, oftest markeret ved tegn over linien. Under pergamentet et brudstykke af bispens segl. RA.
3. 1275, 20. feb. Roskildebispens Peder Skjalmsen Bangs stadfæstelse (på latin) af biskop Jakob Erlandsens stadsret af 1254, 13. marts. Brevet er udstedt efter bilæggelse af langvarige stridigheder mellem Jakob Erlandsens parti, hvortil Peder Skjalmsen Bang hørte, og kongemagten, og efter at bispen var genindsat i sit embede. SA.
4. 1294, 29. jan. Niels Krag's stadsret. Det store, tæt beskrevne pergamentsblad indeholder overvejende strafferettslige bestemmelser. Sproget er latin. Oprindelig har der været to segl, men de er gået tabt. RA.
5. 1341, 11. feb. Valdemar Atterdags brev på Københavns frihed (på latin). Kongen tilsiger København de samme rettigheder, skrevne som uskrevne, der er givet byen af tidligere konger. I dette århundrede var byen skiftevis på roskildebispens og kongernes hænder. Valdemar Atterdags segl hænger under brevet. SA.

6. 1416, 5. nov. Notarvidnesbyrd. 1417 er et mærkeår i Københavns historie. Da gik nemlig slottet og staden definitivt over fra Roskildebispens til kronens besiddelse; derefter bliver byen mere og mere klart rigets hovedstad, „Kongens København“. Overgangen var resultatet af en magtkamp, hvorom flere bevarede originalbreve vidner. Ældst af disse er dette brev, hvorved kannikerne i Roskilde udtalte, at de kun af frygt og under tvang var gået ind på at afgive slottet. Tegningen forneden er notarmærket, der har samme bekræftende retsvirkning som et segl. RA.

7. 1416, 8. nov. Den overenskomst, som Erik af Pommern af-tvang kapitlet. Københavns slot skal midlertidigt overgives til en biskop i rigsrådet, indtil en voldgiftsdomstol af 6 verdslige og 6 gejstlige medlemmer af dette afsiger dom i sagen. De to bevarede segl er kongens (unionssekretet) og Roskildeprovstens; bispestolen var ledig. RA.

8. 1416, 13. nov. Den nyvalgte Roskildebiskop Jens Andersen Lodehats bekræftelse af aftalen af 8. nov. Under brevet hans før valget benyttede segl. RA.

9. 1417, 3. febr. Voldgiftsdomstolens dom, hvorved det retslige hovedspørgsmål, om Roskildebispen 1375 med rette havde fået København tilbage, henskødes til nævningekendelse. Af seglene er kun tre gejstlige og to adelige segl bevaret. RA.

10. 1417, 19. feb. Brev, hvorved kong Erik vedgår, at han af biskop Jens har modtaget „Købmannehaffns“ hus (slot) og by, formentlig i henhold til den iøvrigt ukendte nævningekendelse. I brevet fastsættes, at sagen senere skal genoptages, men dette skete ikke, og Roskildebisperne kom aldrig mere i besiddelse af byen, skønt de længe fastholdt deres krav. Efter kongeseglet følger til yderligere bekræftelse først gejstlige og derefter verdslige rigsrådets segl. RA.

LRICVS DEI GRA-
TIA DANORVM
SCLAVORVMQVE
REX Omnibus praesens scri-
ptum cernentibus. salutem in Do-
mino sempiternam. **¶** Notum

facimus vniuersis, Quod nos dilectos nobis exhibitores praesentium
Villanos **HAFNENSES** ab omni solutione noui telonij hac-
tenus instituti, liberos per praesentes dimittimus penitus, & excusatos
ac exemptos: Ita tamen; quod bona & hospitium cum bonis suis non
miscant, nec deducant, nisi dictum nostrum nouum telonium no-
bis exoluerint de cetero. ~ Si vero Advocatus noster aliquem
Villanum pro bonis & hospitium sic deductis voluerit incausare, in-
causatus per sex discretos Villanos, & sex Rurenses ibi circa reside-
tes, quos idem noster Advocatus eluxerit nominandas, se purgabit,
& quod plures ex ipsis decreuerint ratum habebitur, donec scripto
quatuor Villanorum, & quatuor Rurensium ibi circa commora-
tium, quos nos nominauerimus, legaliter reprobetur. Et sic in
talij denominatione reprobatus, nobis binas Quadringenta Mar-
cas Denariorum emendabit. Dicij etiam denominatione plena
habebunt facultatem Summae, de qua Advocatus aliquem Vil-
lanum sic incausauerit, addendij & subtrahendij, vel sicut Advocato-
cam dicit iurandij. Et pro quantj ipsi eum conuicerint, hoc reus expo-
nat, & binas Quadringenta Marc. Den. ultra hoc emendabit. In-
causatus etiam potest de dicta denominatione inimicum suum publicum
retulare. In cuius testimonium Sigillum nostrum praesentibus
est appensum. **DATVM** Wortingborg **ANNO** Domini
M. CCC. XIX. In die Ascensionis Dni. In praesentia nostra.

11. 1422, 15. feb. Erik af Pommerns brev, at hvert lavs medlemmer skulle ernære sig af lavets håndtering, og ikke af andet. Borgmestre og råd skulle holde opsyn dermed, og ingen håndværker måtte vælges til borgmester eller rådmænd. SA.
12. 1422, 28. okt. Erik af Pommerns brev, at Københavns borgere måtte nyde de samme rettigheder som andre købstadsmænd på markederne i Skanør, Falsterbo, Malmø og Dragør. Håndværkerne skulle bo rundt omkring i byen, hvor der også skulle være de fornødne herberger til fremmede. De fremmede købmænd måtte kun sælge en gros. SA.
13. 1443, 14. okt. Kristoffer af Bayerns stadsret. Der gives forskrifter for handel, opkrævning af skatter, bebyggelse, retsforfølgelse af tyve, mordere, voldsmænd og andre forbrydere m. v. Kongens segl hænger under, beskyttet af blikkapsel med grønne silkepuder. SA.
14. 1523, 23. dec. Rigens råds og belejringshærens forpligtelse til Københavns borgerskab, når byen overgiver sig. København stod på kong Christian II's parti og var under belejring af Frederik I's tropper. De tolv vokssegel er omviklet med blå, der skulle yde en vis beskyttelse mod stød og slag. SA.
15. 1536, 28. juli. Christian III's privilegier til København efter dennes overgivelse til ham. Staden, der var tilhænger af Christian II, havde i et år været under hård belejring af Christian III. Kongen tilsagde ved privilegiebrevet byen de rettigheder, som den havde i kong Hans's tid, til gengæld måtte København ikke give husly til religiøse sværmere eller andre prædikanter end dem som kongen godkendte. Der måtte kun prædikes rene Guds ord, d. v. s. Luthers lære. SA.

16. 1559, 30. aug. Frederik II's åbne brev, udstedt efter tronbestigelsen, at han tager København under sin beskyttelse. Samtidig stadfæstes alle tidligere kongers privilegier. SA.
17. 1596, 14. okt. Christian IV's stadfæstelse af Københavns privilegier. Dokumentet er næsten enslydende med brevet af 30. aug. 1559. SA.
18. 1582, Valkendorfbogen. Christoffer Valkendorf til Glorup, i kongens fravær statholder i hovedstaden, stiftede 1581 forlig mellem borgerskab og magistrat om skatternes fordeling og magistratens embedsindtægter m. m. Han lod derefter byens privilegier og adkomstbreve prente på pergament og pragtfuldt indbinde. SA.

GULVMONTRE 3a-b

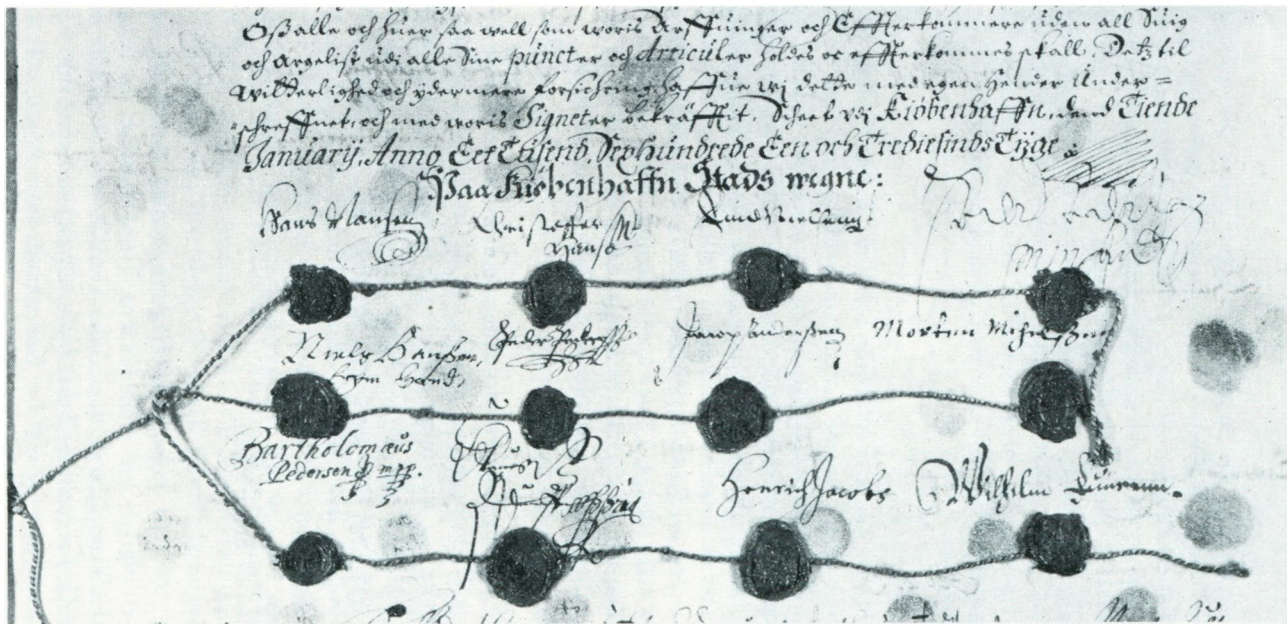
19. 1584, 29. juni. Hyldingsfuldmagt. Indtil 1660 var Danmark et Valgrige. Kongevalget tilkom i 16. og 17. århundrede rigsrådet, men bekræftedes ved en hyldingsakt, hvori også repræsentanter for borgerstanden deltog. Ved det her fremlagte brev bemyndiger rådmænd, udvalgte borgere og lavsoldermænd i København 11 mænd til at rejse til Ringsted og deltage i hyldingen af den syvårige hertug Christian, den senere kong Christian IV. Blandt de pergamentet vedhængte 34 segl bemærkes en række ypperlige eksemplarer af de københavnske lavs segl. RA.
20. 1639, 8. juni. Christian IV gør Christianshavn til en selvstændig by med eget byvåben, egen kirke, eget torv, rettigheder som Helsingør, og borgerne tilsiges 12 års frihed for skatter mod at forpligte sig til at bygge købstadshuse og få byen besat. Christianshavn indlemmedes 1674 i København. SA.
21. 1610, 16. jan. Hyldingsfuldmagt. Formelt nøje svarende til nr. 19. Hyldingen gjaldt denne gang „den udvalgte

Christian IV gør Christianshavn selvstændig (nr. 20).

- prins“, Christian IV.s søn af samme navn, der døde før faderen. RA.
22. 1648, 8. maj. Den udvalgte prins Frederik III's brev, hvori han forsikrede, at hans udvælgelse ikke skulle komme til at skade købstæderne med hensyn til deres privilegier, som han lovede at stadfæste inden sin tiltrædelse af regeringen. SA.
23. 1648, 27. juni. Fuldmagt fra borgerskabets repræsentanter, bl. a. samtlige lavsoldermænd, for borgmestre og råd til at hylde den nye konge (Frederik III). Stadens segl og 44 andre segl hænger under brevet. SA.
24. 1648, 30. nov. Efter tronbestigelsen udstedte Frederik III, som kongerne før ham, et brev, hvori han lover at respektere stadens privilegier. SA.

25. 1658, 10. aug. Da en svensk hær var gået i land på Sjælland 7. aug., og Frederik III nødvendigvis måtte have hjælp af Københavns befolkning til hovedstadens forsvar, gav han tilsagn om de stærkt udvidede privilegier, som byen havde krævet 9. juni 1658. Det bestemtes bl. a., at København skulle være en fri rigsstad og indbyggerne have tilladelse til at købe adeligt jordegods, fritagelse for indkvartering og lige adgang med adelen til offentlige embeder. Som følge af hastværket er brevet udstedt på papir og ikke på pergament. SA.
26. 1659, 24. marts. Privilegier for København. Udover det i brevet af 10. august nævnte indholder dette brev en bestemmelse om oprettelse af en borgerrepræsentation, den såkaldte 32 mænds forsamling. Den direkte anledning til, at privilegiebrevet blev udstedt på dette tidspunkt, var borgernes indsats i stormnatten mellem 10. og 11. februar, hvor den svenske konge Carl Gustavs stort anlagte angreb blev slået tilbage. Under brevet hænger kongens segl og 23 seglkapsler til rigsrådernes segl, heraf er der kun 12 med segl i, resten af rigsråderne har ikke været til stede. SA.
27. 1661, 24. juni. Efter enevældens indførelse reviderede Frederik III Københavns privilegier, der herefter på adskillige punkter var væsentligt ringere for hovedstadens befolkning end de to år før givne. Kongen skyldte byen 70.000 rdl., hvorfor han skænkede den Roskilde len, det såkaldte Bistrup gods. Byen fik ved denne lejlighed sit våben, der her ses indtegnet i privilegiebrevet. De tre tårne fandtes i forvejen i byens segl. De øvrige genstande i byvåbnet hen tyder til belejringen. SA.
28. 1661, 10. jan. Enevoldsarveregeringsakten. Denne akt, som er et vigtigt led i enevældens gennemførelse, foreligger i flere eksemplarer, hvoraf det her viste er det af hele den danske borgerstand bekræftede. Opslagets højre side viser underskrifter og segl for København; først af alle står den

Enevoldsarveregingsakten (nr. 28).

nyudnævnte præsident Hans Nansen, der året forud havde været en af statsomvæltningens hovedmænd. Besejlingen illustrerer datidens kortvarige mode med ganske små lak-segl, indbyrdes forbundet med silkesnore. RA.

29. 1661, 12. nov. Det kongelige skøde på Roskilde len eller Bistrup gods, som Frederik III havde overdraget København ved privilegierne af 24. juni 1661. Staden fik godset meget billigt. SA.

GULVMONTRE 5a-b

30. 1670, 29. sept. Christian V's stadfæstelse af privilegierne af 24. juni 1661 med den tilføjelse, at magistraten ikke måtte mageskifte nogen del af Bistrup gods uden at få tredobbelt vederlag derfor i lige så godt jordegods. Denne bestemmelse indførte kongen for at værne Bistrup gods mod ihærdige godssamlende naboers bestræbelser. SA.
31. 1701, 14. feb. Frederik IV's stadfæstelse på Københavns privilegier. Enevoldskongen har ikke ønsket at minde nogen om de vidtstrakte rettigheder, København havde. Privilegierne er derfor ikke citeret her. SA.
32. 1731, 19. jan. Christian VI's stadfæstelse af Københavns privilegier. Ordlyden er som forrige konges stadfæstelse, men det er blevet betragtet som værende en sag uden større betydning, at København havde privilegier; brevet er derfor udfærdiget på papir, og ikke på det fornemmere pergament. SA.
33. 1746, 19. sept. Frederik V's stadfæstelse af Københavns privilegier. SA.
34. 1766, 11. april. Christian VII's stadfæstelse af Københavns privilegier. SA.
35. 1771, 3. april. Struensee afskedigede magistraten og indsatte en ny med grev Holstein som leder. Struensees frem-

skridtsvenlige politik har fundet udtryk i bestemmelserne om sportler og andre indtægter, boligens ukrænkelighed og frie valg af to borgerrepræsentanter og fire rådmænd.

SA.

36. 1810, 6. nov. Frederik VI's stadfæstelse af Københavns privilegier. SA.

37. 1840, 1. jan. Christian VIII's kommunalordning for København. Under indtryk af de demokratiske strømninger i Europa indførtes, som den vigtigste nyordning, folkevalg af borgerrepræsentanter, der fik indflydelse på styrelsen af kommunens anliggender, men statsmagten beholdt den endelige afgørelse af sagerne, ligesom de valgte borgerrepræsentanter skulle godkendes af kongen. SA.

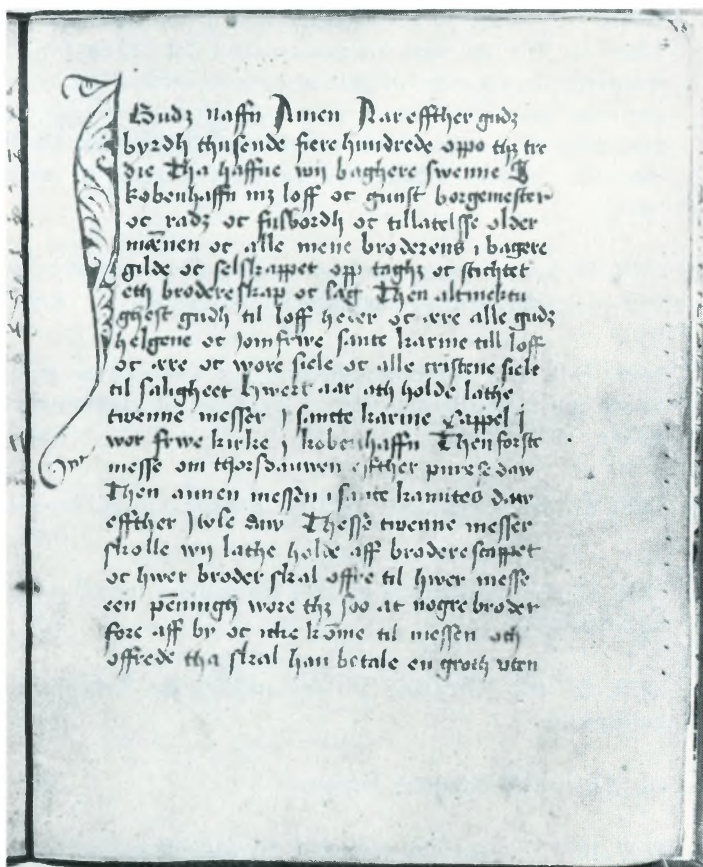
38. 1857, 30. dec. Vedtægt for bestyrelsen af Staden Københavns kommunale anliggender. Denne vedtægt gav øget myndighed til kommunalbestyrelsen, men det var stadig som efter anordningen af 1840, kun en begrænset kreds af borgerne, der deltog i valgene til borgerrepræsentationen.

SA.

39. 1938, 18. marts. Lov om Københavns kommunalbestyrelse, hvorved bl. a. overborgmesterembedet oprettedes. Sidste side af den i Indenrigsministeriets forestillingsprotokol indheftede original, med vor nuværende konges underskrift (som kronprins), det danske kongesegl og indenrigsminister Bertel Dahlgaards kontrasignatur. RA.

GULVMONTRE 6a-b

Håndværkslavene var fra middelalderen et vigtigt led i hele byens liv og organisation. Formålet var at organisere alle udøvere af et bestemt fag, således at retten til at ernære sig af pågældende fag var betinget af medlemskab af lavet. Lavene havde flere opgaver: gensidig hjælp i tilfælde af sygdom og ved begravelser, fastsættelse af faglige regler, som kunne være meget detaljerede, kvalitets- og prisfastsættelser samt måske ikke mindst adgangs begrænsning til faget, som kunne opnås ved forskellige midler. For op-

Skrå for Københavns bagersvende (nr. 40).

tagelse i lavet kunne man således forlange mesterkost, aflæggelse af kostbart mesterstykke og senere også svendestykke, ligesom man forlangte, at lærlinge skulle være ægtefødt af ærlige forældre osv. Lavenes indflydelse berøede tildels på de skråer eller privilegier, hvormed myndighederne forsynede de enkelte lav. Lavsskråer udstedtes i middelalderen som regel af magistraten, i det 16. århundrede af kongen eller magistraten og derefter hovedsageligt af kongen. Myndighederne var imidlertid langt fra trygge ved lavenes magt, der ofte var vanskelig at kontrol-

lere, og allerede Københavns byret 1294 påbyder næringsfrihed i et forsøg på at bekæmpe lavene. Forsøget mislykkedes, og selv om også kongen senere i det 16. og 17. århundrede flere gange forsøgte at ophæve lavene, lod de sig dog ikke holde nede. Det længste man nåede var forskellige revisioner af privilegierne, og at magistraten nøje skulle overvåge lavenes virksomhed og have adgang til deres bøger.

40. 1403. Skrå for Københavns bagersvende. Godkendt af borgmestre og råd samt af bagergildets oldermand. RA.
41. 1429. Erik af Pommerns gildeskrå for Københavns guldsmede (på tysk). Pergamentet er beregnet til oprulning på stokke. SA.
42. 1496, 27. okt. Kong Hans' skrå for Københavns guldsmede. SA.
43. 1651, 17. dec. Borgmestre og råds lavsartikler for købmænd og kræmmere. SA.
44. 1673, 24. feb. Christian V's lavsartikler for Københavns guldsmede. SA.
45. ca. 1565–1683. Bagernes lavsbog. SA.
46. 1567–1622. Forhandlingsprotokol for sadelmagerlavet. LA.
47. 1635–49. Ind- og udskrivningsbog for lærlinge i smedelavet. LA.
48. 1651–1716. Lavsprøtokol for købmænd og kræmmere. Som nummer to har borgmester Hans Nansen underskrevet. SA.
49. 1739–1862. Blytækkernes lavsprøtokol. Til låsen hører to nøgler, som begge skal anvendes. Formodentlig har oldermanden og en bisidder haft hver sin nøgle. SA.
50. 1751–1818. Vinhandlerlavets kassebog for svendene. SA.

VÆGMONTRER 1-15

VÆGMONTRE 1. *Belejringen 1535–36.*

Belejringen var den voldsomme slutfase på to tiårs tiltagende religiøse og sociale brydninger. Den varede mere end et år og blev til sidst yderst hård for borgerne, der juni 1536 forgæves søgte at formå den fanatiske borgmester, Ambrosius Bogbinder til overgivelse. En månedstid senere måtte han alligevel kapitulere. Men da var byen også komplet udsultet.

1. 1536, 16. juni. Rigshovmester Mogens Gjøe i belejringshæren beretter, hvorledes Ambrosius Bogbinder ved landsknægtenes hjælp blodigt havde undertrykt oprøret i den indesluttede by. RA.
2. Københavns belejring 1535–36. Træsnit i Hamelmanns: „Oldenburgische Chronik“ 1599. På dette vistnok ældste billede af København ses byens indeslutning både fra land- og søsiden. Foto. RA.
3. 1536, 27. juni. Ærkedegn Jesper Brochman udtrykker håb om, at byen snart kapitulerer, thi „de begynder nu at æde heste, siden vi [18. juni] fik Amager fra dem“; selvforsyning var dermed helt udelukket. RA.
4. 1536, 28. juli. Overgivelsesbrevet. Københavns borgmestre og rådmænd slutter forlig og erkender Christian III som deres rette konge. Til gengæld får de hans amnesti og bekræftelse af byens privilegier. Med 26 segl. RA.
5. 1536, 19. august. Niels Berildsen skriver om hungersnøden i byen, at de end ikke havde „heste, ikke hunde, ikke katte, ikke krager eller noget andet“. Allerede på overgivelsesdagen sørgede Christian III for provianteringen. RA.

VÆGMONTRE 2. *Kroningen 1596.*

Da den nittenårige Christian IV efter otte års adeligt formynderstyre 1596 selv overtog regeringen, gav dette anledning til en af de mest strålende renæssancefester i nordisk historie. Kulminationen var kongens kroning i Vor Frue kirke (nu domkirken) 29. august, men mere end en uge før var de fyrstelige gæster begyndt at indfinde sig, og først 6.–8. september sluttede festlighederne med ridderspil på Gammeltorv og fyrværkeri på Kronborg.

1. 1596, 10. juli. Da kongen ikke selv havde nok service og sengetøj til de mange gæster, skulle landets borgere låne ham det fornødne. Listen viser de enkelte byers ydelser af tinfade og tintallerkener, således Malmø 300 af hver slags, Lund 100 o.s.v. RA.

2. 1596, 29. august. Tegningen er udført af Heinrich Hansen efter Karl v. Manders 1859 brændte tapeter på Frederiksborg. Trods de manglende farver giver den indtryk af kroningstogets renæssancepragt. Foto. RA.
3. 1596, 29. august. Ceremoniel for kroningen i Vor Frue Kirke. Den kirkelige opfattelse fandt udtryk i, at ordinator, Sjællands biskop, tog kronen fra altret, mens den aristokratiske samfundsorden indebar, at rigsråderne var med til at sætte den på kongens hovede. RA.
4. 1596, 29. august. Optogets ordning undervejs til og fra kirken er nøje beskrevet i denne samtidige „Ausführliche Beschreibung“, en erstatning for presse og TV. RA.
5. 1596, 30. august. Rentemesteren indførte dagen efter i sit regnskab 186 mark i forskellig mønt, som den nykronede konge på vejen tilbage til slottet havde ladet udkaste til almuen. RA.

VÆGMONTRE 3. *Stormen på København 1659.*

Den 8. august 1658 gik svenskekongen Karl X Gustav med sin krigsvante hær i land ved Korsør. 10. august mødtes Frederik III med magistraten og repræsentanter for borgerne, og man enedes om, at byen skulle forsvares, og at kongen til gengæld skulle give København en række omfattende privilegier. Man gik i gang med at afbrænde forstæderne og udbedre den forsømte befæstning, og da Karl Gustav 11. august nåede frem til byen, fik forsvarsforberedelserne ham til at tøve med at angribe. Mens svenskerne tøvede, blev borgere og studenter i byen bevæbnede, og der blev uafsladeligt holdt vagt på volden. Stormløbet kom natten mellem 10. og 11. februar 1659. Angrebet, der især var rettet mod voldafsnittet mellem Vartov og Kongens bryghus, blev afvist efter svenske tab på 2–3000 mand. Uden at det senere kom til alvorlige angreb, varede belejringen dog til efter Karl Gustavs død 12. februar 1660, og først 2. juli dette år åbnede militæret igen byens porte. København havde da både sikret sine egne privilegier og Danmarks beståen som selvstændigt rige, ligesom også vejen for enevældens indførelse var banet.

1. 1689. Kobberstik af stormen, udført i Stockholm 1689 af Eric Dahlberg. SA.
2. 1658, 7. sept. Professor, senere præsident i København, Peder Hansen Resens egenhændige opgivelse af, hvor mange brugelige våben, han havde i sit hus. RA.

3. 1658, 5. sept. Meddelelse fra universitetets rektor, senere biskop Johan Wandal om hans husstands størrelse og mændenes voldtjeneste. RA.
4. 1658, 8. sept. Meddelelse fra professor Hans Zoega om antallet af våben og våbenføre mænd i hans hus. RA.
5. 1659, 14. jan. Fortegnelse over våbenføre borgere, der går på volden. Siden vedrører Løvstræde, hvorfra der ialt kom 43. RA.
6. Udat. Oversigt over de våben, som professorer, deres enker og andre universitetsfolk ligger inde med, og som ikke allerede er taget i brug. RA.
7. Udat. Kopi af professor, senere præsident i København, Peder Hansen Resens egenhændige beskrivelse af stormen på København. SA.

VÆGMONTRE 4. *Pesten 1711–12.*

I begyndelsen af det 18. århundrede hærgedes Europas lande af en byldepest, der bortrev store menneskemængder. Til København kom pesten i 1711. Der blev nedsat en sundhedskommission, der såvidt muligt skulle drage omsorg for de syges forplejning, de dodes begravelse og bistand fra præster, læger og kirurger. Der indrettedes midlertidige lazaretter og udenfor Østerport ved nuværende Classensgade og Livjærggade blev anlagt særlige pestkirkegårde. I virkeligheden var myndighederne næsten magtesløse, og tilstandene i byen blev forfærdelige. De døde lå ubegravede, og syge kravlede ind på kirkegårdene for at dø der og dog blive begravede. Af Københavns befolkning døde ca. en trediedel eller mere end 20.000 mennesker.

1. 1711. Prospekt af København set fra Valby bakke ved Joseph Friedrich Leopold. Forsynet med sørgerand i anledning af pesten. Under kortet en beskrivelse af København, der slutter med en oplysning om, at pesten bortrev over 40.000 mennesker i byen! KB.
2. 1711. Reglement for rensning af huse, inficeret tøj og senge, tilspigring af inficerede huse m. v. Kopi af opslag fra sundhedskommissionens resolutionsprotokol. SA.
3. 1711, aug. Opslag fra Vor Frelzers kirkes begravelsesprotokol august 1711. LA.
4. Kopi af opslag fra 1708, månederne januar, februar og en del af marts. Normalt døde gennemsnitlig mindre end en halv snes mennesker pr. måned i sognet. I august 1711 døde

- ialt 487. Der døde under pesten flere pr. dag end under normale omstændigheder pr. måned. LA.
5. 1711, 9.–13. okt. Opslag fra protokollen for lazarettet på Ladegården. Lister over syge. I marginen til venstre er gjort notater om det antal portioner af middags- og aftensmad, der skal skaffes til veje, samt i forbindelse hermed om antallet af nye dødsfald. SA.

VÆGMONTRE 5. *Den store brand 1728.*

Formentlig ved et barns uopsigtighed med et brændende lys udbrød om aftenen 20. oktober 1728 brand i et hus ved Vester-vold. Det varede længe, før brandvæsenet kom til stede, da brandkorpset netop havde gjort sig en glad dag ovenpå en overstået sprøjteprøve. Det arbejdede derfor heller ikke særlig effektivt, og da samtidig vandet i vandrenderne netop var brugt til at fylde Peblingsøen efter dens rensning, bredte ilden sig hurtigt og blev først slukket 23. oktober. Da var imidlertid $\frac{1}{3}$ af byen eller mere end 1600 bygninger ødelagt, bl. a. flere kirker, rådhuset og universitetet. Branden gav anledning til uoverskuelige husvildeproblemer, og såvel de brandlidte som deres pantekreditorer led så betydelige tab, at man i 1731 belært af erfaringerne oprettede Københavns Brandforsikring, hvis arkiv nu er en af vore bedste kilder til Københavns bygningshistorie. Der blev nedsat en bygningskommission og en gadereguleringskommission, idet man ville benytte lejligheden til at få bredere gader og grundmurede huse, hvad dog kun delvis lykkedes. For at klare genopbygningen måtte hundredvis af udenlandske håndværkssvende indkaldes.

1. Udat. Samtidigt kort over København, fremstillet af Joachim Hassing. På kortet er med gul farve angivet den afbrændte del af byen. SA.
2. 1731, 26. jan. Christian VI's fundats for Brandkassen. SA.
3. 1731, 31. jan. Første side af magistratens plakat vedrørende Brandkassens indretning. SA.
4. 1729. Side af fortegnelse over murermestre i byen med angivelse af bygherrer og antal svende. Til venstre et forsøg på en samlet optælling af svende. Bygningskommissionen 1729. SA.
5. 1728, 1. nov. Første side af Sjællands biskops kopibog efter branden. Øverst brev til Rentekammeret om 150 rdl. til omgående hjemsendelse af 150 fattige studenter. Nederst be-

gyndelsen af en henvendelse til magistraten om nu, „da denne kiere Stad af den himliske Fader er hiemsøgt“, at låne det gamle slutteri til midlertidigt lokale for Vor Frue latin-skole. LA.

6. 1731, 9. okt. Brandforsikringens første taksationsforretning. LA.
7. 17. ., 13. dec. Brandforsikringens police nr. 21. LA.

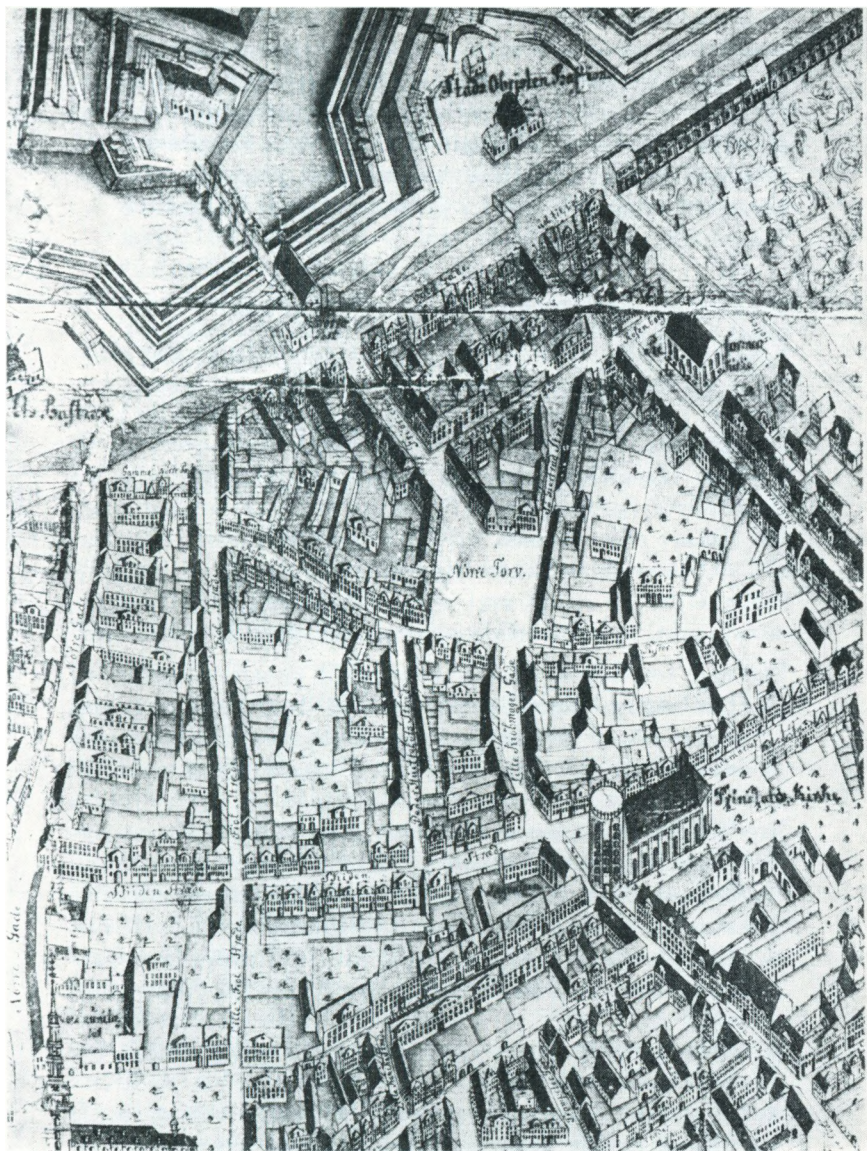
VÆGMONTRE 6. *Asiatisk Kompagni, grundlagt 1732.*

Den, der vil danne sig et synsbillede af det 18. århundredes København, gør vel i foruden kirketårnene at erindre to ting, de anselige fæstningsvolde og de store sejlskibes skov af sejlhængte master. Mens enevældens forsøg på at oparbejde en dansk industri oftest slog fejl, havde den bedre held med sin stræben for at skaffe Danmark del i storhandelen på fremmede verdensdele, og fremgangen her kom især København til gode. Et vendepunkt i udviklingen blev stiftelsen af Asiatisk Kompagni, som længe havde fuldt monopol og under de store krige betydelige indtægter, navnlig af kinafarterne.

1. 1739, november. Første side af skibsprotokollen over „Princesse Charlotta Amalia“s rejse til og fra Trankebar, der varede fra 10. november 1739 til 29. april 1741. RA.
2. 1738 byggede F. de Lange Asiatisk Kompagnis hus i Strandgade 25, Christianshavn. Hertil var knyttet havneplads, værft og pakhuse. Stik i „Hafnia Hodierna“ fra 1748. Foto. RA.
3. 1794, 28. juli. Auktionsprotokol over salget af en skibsladning, hjembragt fra Indien af skibet „Cronprinsesse Maria“. Hovedvaren var „Bengalske Sukkere“, dertil lidt krydderier og tørrede huder. RA.
4. 1730, 16. marts. Generalforsamlingsprotokol for Asiatisk Kompagni. Interessenterne ved udrustningen af den første kinafarer var datidens største kapitalejere. Deres underskrifter ses til venstre, til højre begyndelsen af Frederik IV's approbation. RA.
5. 1732, 12. april. Asiatisk Kompagnis oktroi med Chr. VI's segl og underskrift. RA.

VÆGMONTRE 7. *Geddes eleverede kort.*

1760–61 udfærdigede ingeniørkaptajn Christian Gedde efter kgl. befaling et stort kort over København. Kortet er bemærkel-

Chr. Geddes eleverede kort (vægmontre 7).

sesværdigt derved, at husene ses i fugleperspektiv, således at man får et glimrende indtryk af byens udseende i 1760, idet man dog må regne med en vis unøjagtighed. Det er ca. $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$ m stort og malet med vandfarver på svært papir. Kortet er af stadsarkivets fotograf Mogens Falk-Sørensen fotograferet med infrarøde stråler, således at den her viste gengivelse er tydeligere end originalen, der for tiden er ophængt i Bymuseet.

SA.

VÆGMONTRE 8. *Københavns våben og segl.*

Byens våben har altid været tre tårne over bølger. Men dette motiv er gennem syv århundreder undergået interessante ændringer. I de to ældste segl tilhører det midterste tårn en kirke bag bymuren. Men omtrent samtidig med borgens overgang til kongelig besiddelse forsvinder kirketårnet, hvorefter alle tre tårne bliver fæstningstårne. Et endnu stærkere militært præg får våbenet efter stormen 1659. Ved privilegiebrevet 1661 (nr. 27), der lønnede borgernes tapperhed, fik det sin endnu gældende form: en mand med løftet sværd anbragtes i midtertårnets port, og skjoldet omgaves af alle slags krigerske symboler.

1. Den ældste fremstilling af byvåbnet findes i det fragment, der er tilbage af byseglet under nr. 3. Kun kirkebygningen med korset over tårnspidsen er i behold. Gipsafstøbning. RA.
2. Velbevaret eksemplar af samme segl, fra 1377. Her ses tydeligt forskellen på tårnene. Voksafstøbning. RA.
3. Næstældste segl, tidligst kendt fra 1394. Er en nærmest lidt ringere variant af det ældste. Gipsafstøbning. RA.
4. Dårligt bevaret segl fra 1417. Tre fritstående fæstningstårne. Plattysk, ikke som ellers latinsk omskrift. Gipsafstøbning. RA.
5. Senmiddelalderligt, moderniseret segl, tidligst kendt fra 1465. Gipsafstøbning. RA.
6. Et andet, lidt enklere senmiddelaldersegel, tidligst kendt 1506 og iøvrigt brugt samtidigt med det foregående. Gipsafstøbning. RA.
- 7-9. Mod slutningen af Frederik II's tid bliver byen rig nok til at anskaffe sig tre (endnu bevarede) sølvsigneter med samme seglbillede, tre drabelige renæssancetårne, men af varierende mål, så seglets størrelse kunne afpasses efter brevets betydning. Gipsaftryk. RA.

10. Christianshavn, der fra 1618–74 var en selvstændig købstad, fik med privilegiebrevet 1639 (nr. 20) sit eget våben, der med navnetrækket C 4 og tårnets krone markerer gælden til grundlæggeren. Gipsafstøbning. RA.
11. Københavns segl, som det blev efter privilegiet 1661 og siden væsentlig uændret har holdt sig. Lakaftryk af et i stadsarkivet bevaret signet. Over skjoldet hjelme, faner og krone, på siderne løver som skjoldholdere, nedenunder kampvåben og redskaber til skansebygning. RA.
12. Københavns byvåben i det 18. århundredes fremstilling. Titelkobberet i L. de Thurahs Hafnia Hodierna (Vore dages København). Våbnet, der ret nøje svarer til privilegiebrevets, er anbragt på en obelisk i antikiserende baggrund, omgivet af englebørn og mytologiske figurer. Foto. RA.
13. Københavns nuværende segl. Lakaftryk. RA.

VÆGMONTRE 9. *Københavns rådhus.*

Om beliggenheden af Københavns *ældste* rådhus ved man meget lidt og slet intet til dets udseende. Byens *andet* rådhus lå på den nuværende bispegårds grund på hjørnet af Nørregade og Studiestræde, der dengang hed Rådhusstræde. 1479 udlåntes en del af huset til det nyoprettede universitet, og omtrent samtidigt opførtes det *trede* rådhus på det nuværende Gammeltorv med facade langs den nuværende gadelinie Frederiksberggade–Nygade. Foran – på det nuværende springvands plads – stod retterstedet med kagen, mens kælderen rummede fængsel og byens vinkælder. Christian IV lod dette hus ombygge i renæssancestil, og da han 1608 anlagde Nytorv, fik rådhuset nu to facader. Han lod samtidig opstille det nuværende springvand på Gammeltorv. Dette rådhus blev ødelagt ved branden 1728, og 1733 stod det *fjerde* rådhus færdigt med hovedfacade mod Gammeltorv. Det nedbrændte totalt ved branden 1795, og først 1815 kunne det *femte* rådhus indvies. Heri skulle også Hof- og Stadsretten samt Politiretten have til huse. Da en af justitsministeriet 1883 nedsat kommission indstillede, at denne bygning fremtidig alene skulle anvendes til domhus, måtte kommunen fortrække fra Nytorv, og byen måtte gå i gang med at opføre det *sjette* rådhus. Det blev bestemt, at det skulle ligge på den netop nedlagte „Gyldenløves bastion“ syd for den gamle Vesterport. Arbejdet

begyndte 1892, 1903 kunne borgerrepræsentationen tage det nye hus i besiddelse, og 1905 kunne bygningen indvies.

1. 1505. Første side af den ældste eksisterende forhandlingsprotokol for Københavns magistrat 1505. („Magistratens Vedtægtsbog“). SA.
2. Ca. 1670. Fotografi af kobberstik fra Resens Danske Atlas (ca. 1670) af 1., 2. og 3. rådhus. Gengivelsen af det 1. rådhus er fri fantasi, og som det fremgår har man anbragt det i Klareboderne. Det 2. rådhus øverst til højre fremtræder, som det så ud ca. 1670, da det var udvidet og ombygget adskillige gange. Det anvendtes da som bisperesidens. De to nederste billeder gengiver det 3. rådhus som det fremtrådte 1670.
Kbh.'s bymusæum.
3. 1756. Illustration fra de Thuras Hafnia Hodierna (1756) visende det 4. rådhus.
Kbh.'s bymusæum.
4. 1828. Litografi af E. J. Roberts visende det 5. rådhus.
Kbh.'s bymusæum.
5. Udat. Fotografi af det 6. (nuværende) rådhus.
Kbh.'s bymusæum.

VÆGMONTRE 10. *Københavns bombardement 1807.*

Af frygt for, at den danske flåde efter freden i Tilsit mellem Frankrig og zar Alexander skulle falde i Napoleons hænder, besluttede englænderne sig til straks at gribe ind. En betydelig engelsk flåde blev sendt mod København, og 16. august gik engelske tropper i land ved Vedbæk og begyndte at omringe byen. Herefter krævede englænderne flåden udleveret, indtil der igen var almindelig fred i Europa. Da dette blev afslået, påbegyndte englænderne 2. september et bombardement af byen, som i øvrigt havde ventet sig noget i den retning. Frivillige blev mobiliseret, og der blev truffet foranstaltninger mod brande og til pleje af syge og sårede. Bombardementet varede med fuld styrke til den 5. september, og 7. september kapitulerede byens kommandant. Da var knap $\frac{1}{10}$ af byen ødelagt. 290 ejendomme nedbrændte totalt, mens knap 1000 huse havde lidt skade ved brand eller bombenedslag. Der dræbtes eller såredes ca. 2000 mennesker.

1. 1807. Farvelagt stik af bombardementet, fremstillet og forhandlet af I. L. Rugendas i Augsburg. I forgrunden ses den engelske lejr. Det brændende tårn midt i byen er Frue Kirke.
KB.

2. 1807, 1. sept. Københavns kommandant, general E. Peymanns bekendtgørelse, hvori han giver oplysning om det engelske ultimatum og sit eget afvisende svar. LA.
3. 1807, 1. sept. Hovedkvarterets udkast til bekendtgørelse om, hvorledes borgerne skal forholde sig under bombardement. LA.
4. 1807, 30. august. Politidirektørens plakat om hovedkvarterets flytning fra Citadellet til traktør Raus gård på Kongens Nytorv. LA.
5. 1807, sept. Politidirektørens foreløbige opgørelse over dræbte civilpersoner på grundlag af indberetninger fra præsterne. Herunder antallet af kvæstede på Almindeligt hospital. LA.
6. 1807. Fortegnelse over afbrændte bygninger fra gadereguleringskommissionen. SA.
7. 1807, 14. sept. Politidirektørens plakat om de engelske troppers adgang til byen efter kapitulationen. LA.

VÆGMONTRE 11. *Martsdagene 1848.*

På grund af det slesvigske spørgsmål og det liberale borgerskabs krav om en fri forfatning gav Christian VIII's død 20. januar 1848 anledning til betydelig politisk uro i København. 28. jan. udstedte den nye konge Frederik VII en forholdsvis liberal forfatning for hele monarkiet. Da den hverken tilfredsstillede slesvigholstenerne eller danskerne, blev stemningen i begge lejre meget modtagelig for påvirkninger fra Februarrevolutionen i Paris. De stænderdeputerede i Rendsborg krævede i marts 1848 en fællesforfatning for Slesvig og Holsten, og som modvægt herimod forlangte de nationalliberale i København en fri forfatning omfattende Danmark og Slesvig. Københavns borgerrepræsentation kom i denne situation til at spille en fremtrædende rolle. 20. marts vedtog man at rette en henvendelse til kongen om et nyt ministerium, der nød folkets tillid, og 21. marts om formiddagen drog et folketog på 15000 mennesker med borgerrepræsentationen og overpræsidenten i spidsen fra rådhuset til Christiansborg for at overrække henvendelsen. Samme dag lod kongen det gamle ministerium træde tilbage, og udviklingen frem imod Junigrundloven og Treårskrigen var kommet i gang.

1. 1848, 21. marts. Folketoget til Christiansborg. Tegning af Tom Petersen i Illustreret Tidende. KB.
2. 1848, 19. januar. Notat fra Politidirektøren om hvorledes man bedst giver befolkningen meddelelse om kongens tilstand, hvis uroligheder skal undgås. LA.

3. 1848, 24. januar. Henvendelse til politidirektøren fra fru Anna Nielsen, der anmoder om, at den unge student og maler Fr. Vermehren må blive løsladt. Han var arresteret for på slotspladsen at have råbt „Leve Constitutionen“.
LA.
4. 1848, 20. marts. Side af borgerrepræsentant, senere folketingsmand O. Fr. Müllers beretning om mødet i borgerrepræsentationen 20. marts.
RA.
5. 1848, 20. marts. Side af borgerrepræsentationens forhandlingsprotokol 20. marts med henvendelsen til kongen.
SA.
6. 1848, 21. marts. Side af forhandlingsprotokollen med Orla Lehmanns gengivelse af kongens svar.
SA.
7. 1848, marts. Opråb fra danske liberale til slesvigerne om nu at opgive holstenerne og slutte sig til Danmark under en fri forfatning.
LA.

VÆGMONTRE 12. *Da portene faldt.*

I 1769 er Københavns befolkning opgivet til 80.000. 1801 var der 100.000, 1840: 120.000, 1865: 143.000 og år 1900 var der ca. 400.000. Trods denne befolkningstilvækst var det bebyggelige areal i lang tid nøje afgrænset af det gamle voldsystem inde bag søerne. Da voldene imidlertid var blevet militært værdiløse, blev 1851–52 vedtaget en lov, der frigav arealerne ud til demarkationslinien ved Jagtvej og Pileallé til bebyggelse. 1856 trak militæret vagterne væk fra de gamle porte, og bebyggelsen først af Vesterbro og Nørrebro og lidt senere også af Østerbro tog sin begyndelse. På Østerbro måtte i første omgang indtages det Classenske fideicommis' arealer, der dækkede området mellem Østerbrogade og Øresund fra Kastellet til Trianglen. Her er valgt et eksempel fra dette område.

1. 1845. Kort fremstillet i forbindelse med en udparcellering af den daværende Classens have. Parcellerne skulle ikke bebygges, men anvendes til gartnerier, oplagspladser m. v. Vejen til Østerbro forbi Garnisons kirkegård øverst til højre er den nuværende Classensgade og gangstien forneden den nuværende Strandboulevard.
LA.
2. 1847, 14. marts. Brev fra P. H. Classen til meddirektørerne i fideicommis'et. Han foreslår at acceptere et tilbud fra gartner Lipke på parcellen nr. 125 (knap 9 td. land). Prisen skal være knap 3000 rdl. i købesum og derefter 520 rdl. årligt. Tilbudet blev accepteret.
LA.

3. 1880, 26. august. Brev til direktør P. H. Classen om, at portrætmaler A. Lipke og gartner L. W. Hinrichsen endelig af magistraten har fået approbation på at anlægge veje gennem matr. nr. 125 A–F, så at udstykning kan begynde. Udstyknings sagen havde da stået på siden 1857, efter Østerports fald. LA.
4. 1881. Kort, der viser udstykningsplanen for matr. nr. 125 A–F. Som det fremgår, er der i mellemtiden bl. a. sket opfyldning og havneanlæg ved stranden. LA.
5. 1887. Overenskomst 1887 mellem lodsejerne om udvidelse af Strandpromenaden (den nuværende Strandboulevard) til en offentlig vej på 30 alens bredde. LA.

VÆGMONTRE 13. *Slaget på Fælled* 1872.

På baggrund af en omfattende industrialisering, lave arbejds lønninger, betydelig strejkeuro og Pariserkommunen fik den socialistiske bevægelse i løbet af 1871 for første gang et vist opsving her i landet. I maj udkom en lille pjece med titlen „Socialistiske Blade“, og fra 1. juli begyndte ugebladet „Socialisten“ at udkomme. Lederne var Louis Pio, Harald Brix og Poul Geleff. I eftersommeren indmeldte Pio den danske forening som sektion i den marxistiske Internationale. Bevægelsen blev nøje overvåget af politidirektøren, der valgte at slå til, da foreningen til 5. maj 1872 havde varslet et stort folkemøde på Fælled. Mødet blev forbudt under henvisning til det samfundsomstyrtende program. Natten mellem 4. og 5. maj blev de tre ledere arresteret, og den resterende bestyrelse bestemte sig til at aflyse mødet. Da der alligevel mødte mange mennesker op på Fælled, kom det til et voldsomt sammenstød med politiet og garderusarnerne. De tre ledere idømtes herefter fængselsstraffe og udvandrede senere til USA. Den socialistiske bevægelse gik for en årrække i opløsning.

1. 1872, 7. marts. Brev til Louis Pio fra Karl Marx' nære medarbejder Friedrich Engels. RA.
2. 1872, 13. april. Brev til Louis Pio fra Adolf Hepner i Leipzig. Hepner var redaktør af „Volksstaat“ og en nær medarbejder af Wilhelm Liebknecht. Pio får råd om, hvem han skal støtte i Flensborg. RA.
3. 1871. Brev fra Harald Brix til væver Hermansen i Skanderborg. LA.
4. 1871, 28. nov. Brev fra centralkomiteen til en strejkebryder. LA.

5. 1871. Love for den danske sektion. Til højre love for Internationale. LA.
6. 1872, 2. maj. Forside af „Socialisten“ nr. 26 med indbydelse til mødet på Fælled. LA.
7. 1872, 4. maj. Politidirektørens bekendtgørelse om forbudet mod mødet. LA.
8. 1872, 5. maj. Løbeseddel fra den resterende del af arbejderforeningens bestyrelse om aflysning af mødet. LA.
9. 1872. Skitse over politiets og husarernes opstilling på Fælled. RA.
10. 1872, 19. maj. Forside af gardarhusarregimentets fortegnelse over sårede og medtagne husarer. LA.

VÆGMONTRE 14. *Påskekrisen 1920.*

I foråret 1920 afviste arbejdsgiverforeningen fagforbundenes krav om lønforhøjelser, og der blev varslet omfattende lock-out til 9. april. Samtidig herskede der i erhvervslivet utilfredshed med det radikale ministerium Zahles mange statsindgreb, og der var i vide kredse vrede over regeringens politik i Flensborgspørgsmålet. I denne situation krævede Christian X 29. marts, at der straks skulle afholdes valg. Zahle krævede dog først en ny valglov gennemført, hvorefter kongen afskedigede ministeriet. Dette blev af regeringen betragtet som brud på parlamentarismen, og ministeriet nægtede at fungere videre. Kongen indsatte herefter et forretningsministerium, der straks skulle udskrive nyvalg. Socialdemokratiet svarede med at varsle generalstrejke og demonstrere ved Amalienborg. 3. april førtes herefter forhandlinger mellem partierne og kongen, der gik med til at afskedige det hidtidige forretningsministerium og udnævne et nyt, som skulle få den nye valglov vedtaget. Såvel lock-outen som generalstrejken blev herefter afblæst, og en af de alvorligste politiske kriser i nyere tid var afsluttet.

1. 1920, 31. marts. „Socialdemokraten“ med meddelelse om generalstrejken. AAB.
2. 1920, 2. april. Telegram fra de svenske socialdemokraters leder Hjalmar Branting til Stauning. Telegrammet er svar på en forespørgsel underskrevet af Stauning: „Skal vi opgive generalstrejken?“ Forespørgslen var et falsum. AAB.
3. 1920, 2. april. Kopi af brev fra Stauning til bagernes fagforening. AAB.
4. 1920, 3. april. Pressefoto af den socialdemokratiske gruppe i borgerrepræsentationen på Amalienborg slotsplads på vej til

- kongen med en adresse. Den socialdemokratiske gruppes henvendelse gav anledning til omfattende demonstrationer ved slottet. AAB.
5. 1920, 3. april. Side af kommandør H. Konows beretning om krisen. Konow var forsvarsminister i forretningsministeriet. Siden beretter om forholdet mellem kongen og ministeriet 3. april efter den socialdemokratiske gruppes henvendelse og under forhandlingerne med partiførerne. RA.
 6. 1920, 31. marts. Højesteretssagfører O. Liebes beretning om krisen. Liebe var statsminister i forretningsministeriet. Siden beretter om forhandlinger med socialdemokratiske repræsentanter 31. marts. RA.

VÆGMONTRE 15. *Folkestrejken 1944.*

Folkestrejken 26. juni – 3. juli 1944 er uforglemmelig for alle, der oplevede den. Den verdenshistoriske baggrund var de tyske hæres voksende modgang i Rusland og Normandiet, den umiddelbare anledning tyskernes straffeforanstaltninger mod sabotagen, navnlig indførelsen af den såkaldte spærretid. Strejken var en spontan aktion fra befolkningen og gennemførtes med fatalistisk beslutsomhed trods Gestapos skyderier og truslerne om udsultning og bombardement.

1. 1944, 30. juni kl. 19.40. Rapport til Københavns opdagelsespoliti om, at der på dette tidspunkt var fire store brande på Nørrebro, og at tyskerne skød med kanoner ned ad Nørrebrogade. RA.
2. 1944, 28. juni. Bål i Adelgade som udtryk for folks uvilje mod spærretiden. Foto. RA.
3. 1944, 30. juni. Vogn væltet til barrikade på Nørrebrogade. Foto. RA.
4. 1944, 30. juni. Rapport til „politikasernen“ i Klerkegade om, hvorledes general v. Hanneken under indtryk af modstanden lovede Schalburgkorpsets fjernelse. RA.
5. 1944, 2. juli. Det illegale „Land og Folk“s opslag om ikke at efterkomme kommunalbestyrelsens og arbejdsorganisationernes opfordring til arbejdets genoptagelse uden sikre tyske garantier. RA.
6. 1944, 3. juli. Frihedsrådets opråb, der førte til arbejdets genoptagelse 5. juli, efter at en række væsentlige tyske indrømmelser var opnået. RA.
7. 1944, juli. „De frie Danske“s nummer om folkestrejken. På forsidebillederne ses barrikader og „Buldog“'s brand. RA.